

Guia d'aprenentatge
Ètica professional
(6ECTS)

Any acadèmic 2018-2019

Semestre: 1r Curs: 3r

Grau en Educació Social.

Mòdul B: Bases conceptuals i contextuals de l'educació

Matèria: Fonaments ètics, antropològics i filosòfics de l'educació social

Grau en Treball Social.

Mòdul B: El treball social: conceptes, mètodes teories i aplicació

Matèria: Fonaments del treball social

Professor: Dr. Jesús Vilar Martín.

1.- Presentació de l'assignatura

Si els segles XIX i XX van ser el moment de l'esperança en un món civilitzat gràcies als avenços de la ciència, l'inici del segle XXI està marcat per la incredulitat sobre les possibilitats reals d'arribar a un món més just o, si més no, on mínimament es pugui viure dins d'uns paràmetres de respecte i d'igualtat. Els exemples de deshumanització recollits al llarg de tot un segle són tan nombrosos que, de la perplexitat inicial en descobrir aquestes evidències, hem passat al desconcert davant de les dificultats per trobar les vies per on reprendre el projecte d'una humanitat justa.

El món d'avui és divers i plural culturalment i ideològicament, amb pocs patrons de referència clars o mínimament compartits per tota la societat. A més, és canviant i incert, de manera que els acords i les referències compartides són difícils de construir i són de durada limitada. Tot i que els Drets Humans són el mínim comú denominador teòricament compartit per tota la humanitat, la realitat és que la seva implementació en les problemàtiques concretes està molt lluny de ser una realitat. Desgraciadament, cal acceptar l'evidència del munt de situacions injustes i de confrontació entre persones i comunitats, ja sigui en una perspectiva local i concreta, com des d'una mirada més àmplia i global.

Com articular els drets individuals (d'una persona, d'una comunitat) amb la responsabilitat i les obligacions cap a la societat en el seu conjunt? A la vegada, com articular fórmules on la col·lectivitat no ofegui els drets individuals? Com garantir la llibertat ideològica i la pluralitat d'estils de vida i a la vegada disposar una societat cohesionada? Són suficients les lleis? La realitat actual ens mostra també les importants limitacions dels sistemes jurídics i posa de manifest que l'harmonia en la societat va més enllà de la qualitat i la quantitat de les lleis que hi puguin haver: si no hi ha voluntat personal, predisposició, autoexigència i autocontrol, cap sistema jurídic pot assegurar el benestar. És a dir: cal articular allò que és jurídic i normatiu, que fa referència a l'ordre, amb allò que és ètic i voluntari, que fa referència a la justícia.

És en aquest context de desencant i de conflicte quan l'ètica apareix novament com a catalitzador d'aquestes expressions que remeten al sentit del deure i es converteix en el refugi des d'on recomençar aquest projecte de comunitat justa tantes i tantes vegades estroncat.

Aquesta assignatura es planteja reflexionar i aprofundir sobre totes aquestes qüestions, tant les que afecten al desenvolupament del "sentit moral" del ciutadà/ana, com de tot allò que té a veure amb el deure moral d'aquesta persona en l'exercici de la seva professió.

Per començar, hem d'acceptar que la capacitació científica i tècnica o el coneixement intel·lectual, tot i ser molt importants, no necessàriament donen lloc a un món millor ni a una

pràctica professional més honesta. Evidentment, el coneixement ens pot acostar a una acció més adequada i més justa, però no l'assegura: cal invocar novament el compromís, l'autoregulació, la confiança, l'esforç o la voluntat de servei per tal de garantir que les professions contribueixen realment a millorar la vida en comunitat. Per aquesta raó, en aquesta assignatura reflexionarem des de la perspectiva del deure moral i del sentit ètic de la pràctica professional.

Ara bé, descobrirem que no hi ha una única posició des d'on establir els paràmetres ètics, sinó que aquests estan determinats per criteris ideològics que condicionen què es considera èticament acceptable, de què i davant de qui el professional se sent responsable.

A continuació veurem que no es tracta únicament de tenir definida una posició moral, sinó que es tracta de repensar l'ètica des del punt de vista de la seva aplicació a les situacions concretes de la vida professional i no únicament des de la reflexió filosòfica sobre el bé i sobre els sistemes ètics perquè, com podrem veure, depèn de com es plantegin poden quedar molt allunyats de les pràctiques reals en la vida quotidiana professional. És a dir, iniciarem els passos per parlar *de l'ètica aplicada* com una nova forma de vincular la reflexió sobre els principis morals a les situacions reals del dia a dia. En aquest sentit, aquesta no és una assignatura de filosofia (que seria un possible enfocament), sinó que adopta la posició incòmoda del professional que està tècnicament capacitat, que treballa dins del que indica la llei, però que s'interroga sobre la bondat de la seva acció.

Partirem de la idea que les professions són un exemple clar de servei públic; tenen sentit per allò que ofereixen a la societat, apareixen quan les societats tenen una necessitat i desapareixen quan aquesta necessitat deixa de ser-hi. El desenvolupament de les professions implica inevitablement obrir el debat sobre les responsabilitats morals que s'adquireixen amb la societat a què es dona un determinat servei. És fonamental analitzar les implicacions ètiques de les pràctiques professionals.

Tota intervenció respon inevitablement a un per què ideològic i polític, és a dir, té una estructura moral que implica el compromís amb unes idees i uns valors.

Aquest debat ha tingut una especial repercussió amb les professions de caràcter social, amb una gran càrrega valorativa i ideològica. Mentre aquestes professions es movien dins de les lògiques de la caritat o del control, els paràmetres de referència eren clars i poc exigents. Ara bé, en el moment que durant el segle XX s'entra ja en la lògica dels drets fonamentals de les persones, la conflictivitat i les contradiccions augmenten exponencialment. Les disciplines que tenen a veure amb les relacions humanes estan emmarcades en un univers de valors que determinen les formes de mirar, llegir i interpretar la realitat. Això fa que el

conflicte entre valors sigui un element freqüent, quotidià i inevitable i que haguem d'obrir una reflexió estructurada sobre la responsabilitat moral del professional i les qüestions deontològiques implícites en l'exercici de la seva activitat.

A partir de les argumentacions que acabem de presentar, en aquesta assignatura ens plantejarem tres eixos de treball que es complementen entre ells. Per una banda, estudiarem els diferents models teòrics que expliquen la manera com es construeix la personalitat moral. En aquest cas, recordarem que el procés de socialització i de culturització porten implícits també un procés de moralització, això és, d'adquisició de valors culturals de l'entorn social on es viu i també de desenvolupament d'habilitats i competències. La integració d'aquests dos elements (el desenvolupament de competències i habilitats i l'adquisició de valors culturals) ens donen la referència sobre la forma com es construeix la personalitat moral. Aquesta fa referència a la dimensió ètica vinculada a les creences personals des d'una perspectiva individual i privada que pot ser compartida amb altres persones (ètica de màxims), així com els elements comuns compartits per tota la societat en el seu conjunt (ètica de mínims).

En segon lloc, estudiarem les diferents formes com els professionals creen sistemes de valor de caràcter públic i col·lectiu per tractar tot allò que té a veure amb els valors en la seva pràctica. El desenvolupament d'una activitat professional comporta acceptar uns criteris ètics de referència comuns que afecten a tot el conjunt de persones que l'exerceixen, de manera que el sentit moral que aquesta prengui no pot circumscriure's únicament al terreny de les morals personals. Tot i que el sistema de valors personal és una de les dimensions a tenir en compte en el moment de prendre decisions morals, caldrà equilibrar-lo amb altres elements propis de la dimensió pública de la professió perquè aquesta no es pot exercir únicament des dels valors personals de caràcter privat. Ara bé, són diversos els enfocaments que poden adoptar-se a l'hora de construir aquest sistema de valors professional. Cadascun d'ells dóna prioritat a unes qüestions en detriment d'unes altres i és necessari posar-se d'acord en aquests elements perquè això determina el sentit i la orientació que adoptarà una professió.

En tercer lloc, és necessari disposar d'estratègies i de coneixements per gestionar els conflictes concrets que apareixen en el dia a dia de la pràctica professional. L'ètica serà realment aplicada quan ens permeti traslladar el seu saber a la gestió d'aquestes situacions. Tal i com s'argumentarà en el desenvolupament de l'assignatura, haver desenvolupat la sensibilitat moral respecte de la tasca socioeducativa i disposar de patrons ètics de referència comuns a tota la professió no assegura que es disposi d'elements que facilitin la gestió dels conflictes de valor concrets que apareixen en la pràctica diària de l'activitat. Això

fa que, amb una certa freqüència, el professional es trobi en una situació incòmoda, molt generadora d'estrès, perquè té desenvolupats tant el seu sentit moral personal-privat així com el col·lectiu-professional, té consciència de la seva responsabilitat, però es pot veure incapaç de resoldre de forma adequada la situació que se li està presentant. L'ètica aplicada, doncs, fa referència també a la capacitació per gestionar situacions de conflicte de valor, no només a tenir uns valors personals i col·lectius molt ben identificats.

En aquest sentit, aquesta assignatura connecta totalment amb altres assignatures com poden ser "Habilitats socials", "Situacions de crisi" o "Tècniques d'entrevista", entre d'altres, perquè la gestió dels conflictes de valor comporta haver desenvolupat competències emocionals i relacionals com les que es treballen en aquestes assignatures.

Tenint en compte aquests arguments, els objectius d'aquesta assignatura són:

- Conèixer les principals teories i tècniques de desenvolupament de la consciència moral.
- Diferenciar les dimensions privada i pública de l'ètica i prendre consciència de la responsabilitat que s'adquireix en la presa de decisions que afecten als destinataris de l'acció social.
- Identificar els elements deontològics que regulen les obligacions morals del professional i les diferències amb les obligacions de caràcter jurídic.
- Aprofundir en el coneixement dels principals models teòrics per a la construcció dels sistemes de valor.
- Aprofundir en els elements que faciliten la construcció d'una ètica aplicada i la gestió de conflictes de valor.

Per acabar aquesta presentació, indicarem que la vostra estada en un recurs de pràctiques serà un aspecte que tindrem molt en compte perquè servirà d'espai de referència per il·lustrar molts dels aspectes que s'aniran presentant en el transcurs de l'assignatura.

2.- Competències a desenvolupar

C1. Descriure el procés de construcció de la personalitat moral, així com les diferents teories que l'expliquen.

C2. Estudiar els processos de construcció dels sistemes ètics, les característiques fonamentals de les ètiques aplicades i la funció i el sentit de l'ètica en la pràctica professional.

C3. Conèixer i utilitzar els instruments existents en la professió per a la gestió de les qüestions ètiques i valoratives.

C4. Analitzar de manera sistemàtica els casos i/o situacions on apareixen conflictes de valor.

3.- Continguts

1. Unitat 1. Clarificació conceptual.

- 1.1. Ètica, moral, deontologia: tres dimensions en l'univers dels valors.
- 1.2. La presència dels valors en les relacions humanes i en els processos de socialització: moral individual i moral cívica (ètica de màxims i ètica de mínims).
- 1.3. La construcció dels sistemes de valor en les societats complexes: models d'educació en valors (de la socialització al desenvolupament del judici en la construcció de la personalitat moral).

2. Unitat 2. Ètica i activitat professional.

- 2.1. Ètica, política i tècnica en la pràctica professional. Deontologia, responsabilitat i servei en l'activitat pública.
- 2.2. Teleologia, axiologia i política en els processos socioeducatius. El problema de la neutralitat.
- 2.3. Tres nivells de problemàtica: qüestions morals, problemes morals i dilemes morals.
- 2.4. Raons per parlar d'ètica en les professions socioeducatives.

3. Unitat 3. Models teòrics per a la construcció de sistemes ètics de referència.

- 3.1. La influència de la bioètica en la reflexió sobre l'ètica professional.
- 3.2. Models de construcció de les ètiques aplicades: l'ideal deductiu, l'ideal inductiu, les ètiques dialògiques, les ètiques del cuidar i l'hermenèutica crítica. Deure, utilitat, diàleg, virtut i cura.
- 3.3. Característiques de les ètiques aplicades des de la perspectiva de la complexitat.

4. Unitat 4. L'ètica en la construcció de la identitat professional.

- 4.1. L'ètica en el procés de professionalització.
- 4.2. La funció dels codis deontològics com elements reguladors de la pràctica professional. Sentit i limitacions.
- 4.3. Estat actual i principals dificultats en la construcció de l'ètica en l'Educació Social i el Treball Social.

5. Unitat 5. La gestió quotidiana dels conflictes de valor.

- 5.1. Principals fonts de conflicte en la pràctica professional.
- 5.2. Principals formes de gestió dels conflictes professionals.
- 5.3. Dispositiu per a la gestió efectiva dels conflictes de valor: espais de reflexió, estratègies de discussió i guies de referència.

4.- Resultats de l'aprenentatge

Al final del procés l'estudiant mostrarà les següents evidències de les competències desenvolupades:

- R1. Coneixerà els diferents models teòrics sobre la construcció de la personalitat moral.
- R2. Identificarà les característiques principals de les ètiques aplicades en un món complex, dinàmic i divers i reflexionarà sobre la responsabilitat moral de les professions.
- R3. Manifestarà habilitats per gestionar els conflictes de valor en la pràctica professional.
- R4. Identificarà les fonts de conflictivitat moral i els problemes formals en la gestió de conflictes ètics amb què es troba el professional en la seva activitat.

5.- Metodologia

5.1.- Activitats del professor:

En aquesta assignatura la metodologia és bàsicament expositiva. A partir d'aquí, el professor desenvolupa les següents accions:

- Presentar l'assignatura, desenvolupar el seu contingut i plantejar interrogants en cadascuna de les temàtiques que es vagin treballant. Es penjaran al campus els powerpoints de cada mòdul que complementen les lectures obligatòries.
- Guiar l'anàlisi per preparar l'assignatura i elaborar les activitats. La *Pauta d'Activitats d'Avaluació* inclou les indicacions per utilitzar els materials i abordar l'estudi de cada mòdul.
- Proposar documents de treball en diversos formats (articles, notícies, reportatges...). En el cas de tenir accés electrònic, es posarà l'enllaç corresponent a la *Pauta d'Activitats d'Avaluació*. En cas contrari, el professor facilitarà el text en format pdf dins de l'espai virtual de l'aula.
- Orientar l'elaboració de treballs individuals o de grup a classe i en les tutories.

5.2.- Activitats dels estudiants:

Per al bon funcionament de l'assignatura, s'espera una participació activa de l'estudiant que es concreta en les següents actituds i accions:

- Manifestar una actitud adequada a l'aula en tant que espai públic de treball: ajustar-se a l'horari d'inici i finalització de la classe, evitar converses paral·leles que no tenen a veure amb la temàtica que s'estigui tractant, no fer un ús inadequat dels mòbils, i qualsevol altra acció que pugui dificultar el treball a la resta de persones del grup,
- Participar activament en els debats i diferents espais de treball presencial o virtuals de l'aula.

- Analitzar individualment i en grup les dades exposades pel professor en els diferents documents de treball.
- Llegir la bibliografia obligatòria de manera sistemàtica i aprofundida.
- Complementar el treball presencial amb les lectures que es recomanen i altres accions que el professor vagi proposant al llarg del curs.

Treball a l'aula	56,25 hores	2,25 ECTS
Treball tutoritzat	56,25 hores	2,25 ECTS
Treball autònom	37,5 hores	1,5 ECTS

Aquestes hores inclouen tant la feina realitzada presencialment a les aules com el treball realitzat en l'entorn virtual. Per la naturalesa dels continguts treballats en l'assignatura, és molt recomanable l'assistència a classe, tot i que aquesta no sigui obligatòria.

6.- Sistema d'avaluació

L'avaluació de l'assignatura té per objectiu assegurar que l'estudiant ha adquirit els coneixements bàsics i ha desenvolupat les competències previstes en aquesta guia. Perquè això sigui possible, cal entendre el procés d'aprenentatge de manera progressiva, de manera que el treball diari de l'estudiant és fonamental, a més de l'assistència a classe. Des d'aquesta perspectiva, l'avaluació s'entén com un procés continu de producció de l'estudiant i de recollida d'evidències per part del professor que mostri com es va consolidant l'aprenentatge o que, en el cas que hi hagi alguna dificultat, es pugui orientar adequadament el treball sobre els aspectes menys consolidats.

6.1.- Activitats o instruments d'avaluació

Aquesta assignatura té dos possibles itineraris: el primer, l'avaluació continuada i el segon, l'avaluació única.

Itinerari 1: Avaluació continuada

L'avaluació continuada consta de 5 activitats, de les quals tres són obligatòries. Acollir-se a l'**avaluació continuada** implica realitzar les tres activitats de caràcter **obligatori**.

Activitat 1: *preguntes prèvies.*

Aquesta activitat **individual** de **caràcter optatiu** consisteix en respondre 6 preguntes bàsiques per conèixer les opinions i els coneixements previs de l'estudiant sobre ètica aplicada en les professions. Si es fa aquesta activitat, també s'ha de fer l'activitat 4.

Activitat 2. *El posicionament ètic del professional i les tipologies d'argumentació moral.*

Aquesta activitat consisteix en fer l'anàlisi d'una notícia en què es planteja un conflicte de valors i demostrar que es fa una adequada aplicació dels conceptes teòrics de les unitats 1 i 2 de l'assignatura.

Aquesta activitat correspon als aspectes treballats en els dos primers mòduls de l'assignatura i és de caràcter **individual**.

Activitat 3. *Assessorament professional per a la gestió de conflictes de valor.*

Aquesta activitat consisteix en fer un estudi sobre les estratègies que utilitzen els professionals del recurs de pràctiques en la gestió dels conflictes de valor i, a partir d'aquí, aportar uns criteris tècnics que millorin aquesta gestió.

Aquesta activitat correspon als aspectes treballats en els mòduls 4 i 5 i **l'estudiant pot decidir si fer-la grupal (màxim tres persones) o individual**.

Activitat 4: *Revisió de les preguntes prèvies de l'activitat 1.*

Aquesta activitat **individual** de **caràcter optatiu** consisteix en recuperar les preguntes de l'activitat 1 i respondre-les novament, ara amb el coneixement adquirit en el transcurs de l'assignatura. Per fer aquesta activitat, abans s'ha d'haver fet l'activitat 1.

Activitat 5. *Prova final de contrast.*

Aquesta prova és de caràcter individual **obligatòria** i consisteix en un breu qüestionari tipus test i tres preguntes de desenvolupament. Inclou el temari que s'ha desenvolupat a classe i les lectures d'ampliació de cada mòdul. Aquesta prova és de caràcter presencial.

Calendari de lliurament d'activitats.

Activitat 1 (5%) Optativa	13-17 setembre 2018
Activitat 2 (25%) Obligatòria	22-28 octubre 2018
Activitat 3 (25%) Obligatòria	17-28 desembre 2018
Activitat 4 (5%) Optativa	21 desembre 2018 a 8 gener 2019.
Prova contrast (40%) Obligatòria	A concretar en el calendari d'exàmens

El desenvolupament detallat de cadascuna d'aquestes activitats, així com les lectures obligatòries de cada unitat es presenta en el document "**Pauta d'activitats d'avaluació**". Dins de l'espai virtual de l'assignatura, s'aniran clarificant els dubtes sobre el desenvolupament de les activitats.

ATENCIÓ: l'assistència a classe no és obligatòria, però per poder seguir l'avaluació continuada, cal assistir obligatòriament a les tres sessions que s'indiquen a continuació:

Dilluns 8 d'octubre, dilluns 5 de novembre i dilluns 10 de desembre.

Els dies d'assistència obligatòria es faran síntesis dels continguts treballats i es plantejaran activitats grupals per aprofundir algunes lectures del temari (s'anunciaran abans en l'espai virtual de l'assignatura).

Les persones que fan **itinerari adaptat** poden fer l'avaluació continuada si assisteixen a la sessió de presentació i a 3 sessions de classe que es fixaran al llarg del curs. Es tracta de sessions de síntesi dels diferents mòduls i de presentació de les activitats que es fan en horari de tarda o de migdia. En el cas de no assistir a aquestes sessions, hauran de fer directament l'itinerari 2. Les dates i l'horari d'aquestes sessions específiques per als estudiants d'itinerari adaptat les fixarem junts el dia de la presentació de l'assignatura per a les persones que fan aquesta modalitat.

Itinerari 2.

Per a les persones que no hagin fet l'avaluació continuada, hi haurà un examen únic de 14 preguntes. Com en el cas anterior, en aquesta prova s'inclou el temari que s'ha desenvolupat a classe i tots els materials que s'hagin utilitzat, a més de les lectures obligatòries de cada unitat.

6.2.- Criteris d'avaluació

Les activitats 1, 2 tenen un valor del 30% de la nota final i la prova de contrast un valor del 40%.

Per calcular la nota final de l'assignatura, es farà un promig de les quatre notes. Per poder fer aquest promig, **cal haver superat per separat cadascuna de les quatre activitats**.

En el cas que una activitat no s'hagi superat, hi ha la possibilitat de seguir amb l'avaluació continuada i **recuperar-la** en el termini d'una setmana a partir del moment que el professor hagi comunicat les qualificacions, **amb opció d'obtenir un aprovat**. En el cas de no superar

dues o més activitats d'avaluació continuada, l'estudiant passa directament a l'itinerari 2 d'avaluació única. Igualment, en el cas que alguna activitat d'avaluació continuada no s'hagi lliurat, es considerarà que l'estudiant **renuncia** a aquesta modalitat i opta per anar directament a l'avaluació única. Finalment, en cas de plagi en alguna activitat, l'estudiant perd el dret a l'avaluació continuada i també passa directament a l'itinerari 2.

El en cas de còpia en la prova final o de còpia o plagi en qualsevol altre activitat, l'estudiant perd la convocatòria de gener i passa automàticament a l'itinerari 2 en la convocatòria de juliol.

Recordeu que si no s'ha assistit a les sessions obligatòries, l'estudiant perd l'opció de fer l'avaluació continuada i passa a l'itinerari 2 d'avaluació única.

7.- Resum del procés formatiu per competències

Veure quadre annex

8.- Vies de comunicació amb el docent

A més de l'atenció en els dos espais habituals de comunicació (aula i campus virtual) el professorat pot comunicar-se amb l'estudiant a través de tutories i del correu electrònic.

Correu electrònic: jvilar@peretarres.org

Horari d'atenció: dilluns, de 10 a 11.30h (cal demanar cita prèvia).

9.- Bibliografia i recursos

Asedes. (2007). *Documentos profesionalizadores*. Barcelona: Asedes

Ballester, A. (2009). Dilemas éticos en trabajo social: el modelo de la ley social. *Portularia*, Vol. IX, N.2, pp. 123-131.
<http://rabida.uhu.es/dspace/bitstream/handle/10272/4203/b15645459.pdf?sequence=2>

Ballester, A., Viscarret, J.J. i Úriz, M. J. (2011). Cómo resuelven dilemas éticos los trabajadores sociales en España. *Portularia*, XI (2), .47-59. Recuperat a <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=161021917008>

Ballester, A.; Úriz, M.J.; Vizcarret, J.J. (2012). Dilemas éticos de las trabajadoras y los trabajadores sociales en España. *Papers*, pp. 875-898.
https://ddd.uab.cat/pub/papers/papers_a2012m10-12v97n4/papers_a2012m10-12v97n4p875.pdf

- Ballester, A.; Úriz, M.J.; Vizcarret, J.J. (2013). Cuestiones éticas y tipologías de comportamiento ético en la intervención profesional del trabajo social. *Revista Española de Sociología (RES)*, n. 19, pp 67-92.
- Banks, S. (1997). *Ètica y valores en el trabajo social*. Barcelona: Paidós.
- Bárcena, F., Mèlich, J.C. (2000). *La educación como acontecimiento ético*. Barcelona: Paidós.
- Barra, E. (1987). "El desarrollo moral: una introducción a la teoría de Kohlberg". A *Revista Latinoamericana de Psicología*, año/vol. 19, número 001, p. 7-18
http://www.researchgate.net/profile/Enrique_Almagia/publication/26597409_El_desarrollo_moral_una_introduccion_a_la_teor%C3%ADa_de_kohlberg/links/0912f50f57567348e8000000.pdf
- Barriga, S. (1996). Dilemas éticos en la intervención psicosocial. Dins Sánchez, A. i Musitu, G. (Coord). *Intervención comunitaria. Aspectos científicos, técnicos y valorativos* (pp. 24-36). Barcelona: EUB.
- Bayetz, K. (2003). La moral como construcción. Dins Cortina, A., García-Marzá, D. (Eds.). *Razón pública y éticas aplicadas: los caminos de la razón práctica a una sociedad pluralista* (pp. 47-69). Madrid: Tecnos.
- Canimas, J. (2011). *Ètica aplicada a l'educació social*. Barcelona: Editorial UOC.
- Caride, J.A. (2002). Educación social como proyecto ético y tarea cívica. *Revista interuniversitaria de Pedagogía social*, 9, 91-126.
- Caride, J.A. (Coord.). (2009). *Los derechos humanos en la educación y la cultura. Del discurso político a las prácticas educativas*. Rosario: Homo Sapiens.
- Carrillo, I. (1992). Discusión de dilemas Morales y desarrollo progresivo del juicio moral. *CL & E: Comunicación, lenguaje y educación*, 15, 55-62. Recuperat a <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=126265>
- Conill, J. (1996). Aspectos éticos de la intervención psicosocial. Dins Sánchez, A. i Musitu, G. (Coords). *Intervención comunitaria. Aspectos científicos, técnicos y valorativos* (pp. 37-54). Barcelona: EUB.
- Cortina, A. (1986). *Ètica mínima. Introducción a la filosofía práctica*. Madrid. Tecnos.
- Cortina, A. (1995). La educación del hombre y del ciudadano. *Revista Iberoamericana de Educación*, 7. Recuperat a <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=126265>
- Cortina, A. (2003). El quehacer público de las éticas aplicadas: ética cívica y transnacional. Dins Cortina, A., García-Marzá, D. (Eds.). *Razón pública y éticas aplicadas: los caminos de la razón práctica a una sociedad pluralista* (pp. 13-44). Madrid: Tecnos.
- Departament de Benestar Social i Família (2011). *Criteris per a la constitució dels espais de reflexió ètica en serveis d'intervenció social*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
http://dixit.gencat.cat/web/content/home/04recursos/08etica_aplicada_als_serveis_socials/01comite_d_etica/3._criteris_per_a_la_constitucio_d_ereess.pdf
- Departament de Benestar Social i Família (2014). *Recomanacions del Comitè d'Ètica dels Serveis Socials de Catalunya (CESSC) per autoavaluar el funcionament dels espais de reflexió en ètica en serveis socials (ERESS)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

http://dixit.gencat.cat/web/.content/home/04recursos/08etica_aplicada_als_serveis_socials/01comite_d_etica/recomanacions_CESSC_autoavaluar_funcionament_eres.pdf

Fernández, J.L. i Hortal, A. (1994). *Ètica de las profesiones*. Madrid: UPCO.

Finkielkraut, A. (1998). *La humanidad perdida. Ensayos sobre el siglo XX*. Barcelona: Anagrama.

Galceran, M. (2003). Ètica i deontologia professionals: el compromís dels educadors socials en la transformació personal i social. Dins Planella, J. i Vilar, J. (Coords.). *L'educació Social: projectes, perspectives i camins* (pp. 169-176). Barcelona: Pleniluni.

García, D. (2011). La deliberación moral en bioètica. *Ideas y valores*, IX (147), 25-50. Recuperat a <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=80922471002>

Hansen, D. (2002). *Explorando el corazón moral de la enseñanza*. Barcelona: Idea Universitaria.

Hers, R., Reimer, J. i Paolitto, D. (1979). *El desarrollo moral. De Piaget a Kohlberg*. Madrid: Narcea.

Hortal, A. (2002). *Ètica general de las profesiones*. Bilbao: Ed. Desclée De Brouwer.

Hortal, A. (2003). Ètica aplicada y conocimiento moral. Dins Cortina, A., García-Marzá, D. (Eds.). *Razón pública y éticas aplicadas: los caminos de la razón práctica a una sociedad pluralista* (pp. 91-119). Madrid: Tecnos.

Houser, E.R. (1997). *Evaluación, ética y poder*. Madrid: Morata.

Illich, I., Zola, I., Knight, M., Caplan, J. i Shaiken, H. (1981). *Las profesiones inhabilitantes*. Barcelona: Blume.

Comisión Nacional para la protección de los sujetos humanos de investigación. (1979). *Informe Belmont: principios y guías para la protección de los sujetos humanos de investigación*. Recuperat a <http://www.unav.es/cdb/usotbelmont.html> (Versió traduïda per l'Observatori de Bioètica i Dret del Parc Científic de Barcelona: Universitat de Barcelona).

Innerarity, D. (2001). *Ètica de la hospitalidad*. Barcelona: Península.

Kohlberg, L. (1989). Estadios morales y moralización. El enfoque cognitivo-evolutivo. Dins Turiel, E., Enesco, I. i Linaza, J. *El mundo social en la mente infantil* (pp.71-100). Madrid: Alianza Psicología.

Maliandi, R. (2002). Ètica discursiva y ética aplicada. Reflexiones sobre la formación de profesionales. En *Revista Iberoamericana de Educación*, 29 (pp. 105-128). Madrid: OEI. <http://rieoei.org/rie29a05.htm>

Mardones, J.M. i Mate, R. (Eds.). (2003). *La ética ante las víctimas*. Barcelona: Anthropos.

Martínez, M. (1998). *El contrato moral del profesorado*. Bilbao: Desclée de Brouwer.

Mèlich, J.C. (2010). *Ètica de la compasión*. Barcelona: Herder.

Meirieu, Ph. (1998). *Frankenstein Educador*. Barcelona: Laertes.

Meirieu, Ph. (2001). *La opción de educar*. Barcelona: Octaedro.

Morin, E. (2006). *El método. Vol.6 Ètica*. Madrid: Cátedra.

- Nussbaum, M. (2012) *Las fronteras de la justicia. Consideraciones sobre la exclusión*. Barcelona: Paidós Estado y Sociedad.
- Palazzi, C. i Román, B. (2005). Ètica aplicada, entre la recreación moral y la tradición. *Arts Brevis. Anuari de la Càtedra Ramon Llull de Blanquerna*, 11,165-177. <http://www.raco.cat/index.php/ArsBrevis/article/view/87656/142429>
- Piaget, J. (1987). *El criterio moral en el niño*. Barcelona: Martínez Roca.
- Puig, J. (1996). *La construcción de la personalidad moral*. Barcelona: Paidós.
- Puig, J.M. (1995). Construcción dialógica de la personalidad moral. *Revista Iberoamericana de Educación*, 8. Recuperat a <http://www.rieoei.org/oeivirt/rie08a04.htm>
- Riberas, G. i Rosa, G. (Coords.).(2015). *Inteligencia profesional: ètica, emociones y técnica en la acción socioeducativa*. Barcelona: Claret.
- Riberas, G.; Rosa, G.; Vilar, J. (2015). "La ètica aplicada y el desarrollo de las competencias emocionales en la formación de profesionales reflexivos. Eficacia, responsabilidad y prevención del estrés". A Riberas, G.; Rosa, G., (Coord.) *Inteligencia profesional ètica, emociones y técnica en la acción socioeducativa*. Barcelona: Claret. P 15-33.
- Rodríguez, J. (2017). Por la reflexión moral, contra los códigos de ètica en el Trabajo Social. *Cuadernos de trabajo social*, 30 (1), 97-108. <http://revistas.ucm.es/index.php/CUTS/article/view/52435>
- Román, B. (2009). Ètica en els serveis socials. Professions i organitzacions. *Papers d'acció social*, 7. Recuperat a <http://benestar.gencat.cat/ca/detalls/Article/Etica-en-els-serveis-socials.-Professions-i-organitzacions>
- Román, B. (2016). *Ètica de los Servicios Sociales*. Barcelona: Herder.
- Ruíz-Cano, J.; Cantú-Quintanilla, G.; Àvila-Montiel, A.; Gamboa-Marrufo, JD.; Juárez-Villegas, L.E; de Hoyos-Bermea, A.; Chávez-López, A.; Estrada-Ramírez, K.; Merelo-Arias, C.; Altamirano-Bustamante, M.; de la Vega-Morell, N.; Peláez-Ballestas, I.; Guadarrama-Orozco, J.; Muñoz-Hernández, O.; Garduño-Espinosa, J.; y Grupo de Estudio sobre Dilemas Èticos HIMFG-IPADE (2015). Revisión de modelos para el análisis de dilemas èticos. En *Boletín médico del hospital infantil de México*, 72 (2), p. 89-98. <http://www.elsevier.es/es-revista-boletin-medico-del-hospital-infantil-401-articulo-revision-modelos-el-analisis-dilemas-S1665114615000556?redirectNew=true>
- Sánchez, A. (1999). *Ètica de la intervenció social*. Barcelona: Paidós.
- Selman, L. R. (1989). El desarrollo sociocognitivo. Una guía para la práctica educativa y clínica. Dins Turiel, E., Enesco, I. i Linaza, J. *El mundo social en la mente infantil*. Madrid: Alianza Psicología.
- Torralba, F. (2001). La crida de l'altre vulnerable. Vers una fonamentació de les ètiques professionals. A *Educació Social. Revista d'intervenció socioeducativa*, 17, 26.41. <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/165369>
- Trilla, J. (1992). *El profesor y los valores controvertidos. Neutralidad y beligerancia en educación*. Barcelona: Paidós.

Trilla, J. (1995). Educación y valores controvertidos. Elementos para un planteamiento normativo sobre la neutralidad en las Instituciones educativas. *Revista Iberoamericana de Educación*, 7. Recuperat a <http://www.oei.es/oeivirt/rie07a04.htm>

Turiel, E., Enesco, I. i Linaza, J. (1989). *El mundo social en la mente infantil*. Madrid: Alianza Psicología.

Vilar, J. (1999). Deontología y práctica profesional. Límites y posibilidades de los códigos deontológicos. *Arts Brevis. Anuari de la Càtedra Ramon Llull de Blanquerna*, 5, 275-294. <http://www.raco.cat/index.php/ArsBrevis/article/view/93659/143212>

Vilar, J. (2003). El tractament dels conflictes ètics en la pràctica professional: aproximació a una ètica aplicada. Dins Planella, J.; Vilar, J.(Coords.). *L'educació Social: projectes, perspectives i camins* (pp. 195-216). Barcelona: Pleniluni.

Vilar, J. (2007). L'ètica en la pràctica quotidiana de l'exercici professional. Dins *Quaderns d'Educació Social*, 10, 35-51.

Vilar, J. (2009). La ética en la práctica cotidiana del ejercicio profesional. *RES (revista de educación social)*. EDUSO. Recuperat a <http://www.eduso.net/res/?b=13&c=121&n=358>

Vilar, J. (2011). La ética en el proceso de construcción de la identidad de los/las educadores/as sociales. Dins Planella, J. i Moyano, S., *Voces de la educación social* (pp.367-381). Barcelona: Editorial UOC.

Vilar, J. (2013). *Cuestiones éticas en la educación social. Del compromiso político a la responsabilidad en la práctica profesional*. Barcelona: Editorial UOC.

Vilar, J.; Riberas, G.; Rosa, G. (2015). "[Algunas ideas clave sobre ética aplicada en la Educación Social](#)". En *Intervención Psicosocioeducativa en la Desadaptación social* (IPSE-DS), vol. 8, pag. 11-23

Vilar, J.; Riberas, G. (2017). Tipos de conflicto ético y formas de gestionarlos en la educación social y el trabajo social. Retos en las políticas de formación. *Archivos Analíticos de Políticas Educativas*, V. 25, P. 52.

<http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/2651>>. doi:<http://dx.doi.org/10.14507/epaa.25.2651>.

Vilar, J.; Riberas, G. (2017). La formación ética de los profesionales sociales en la promoción de los Derechos Humanos. En Caride, J.A.; Vila, Eduardo S. Víctor M.; Martín, V. (coords.) *Del derecho a la educación a la educación como derecho: reflexiones y propuestas*. Granada: Grupo Editorial Universitario (GEU).

NOTA: Les lectures obligatòries de cada mòdul s'indiquen a la Pauta d'Activitats.

ANNEX: QUADRE RESUM DEL PROCÉS FORMATIU PER COMPETÈNCIES

Competències	Activitats formatives	Resultats d'aprenentatge	Activitats d'avaluació
C1 Descriure el procés de construcció de la personalitat moral, així com les diferents teories que l'expliquen.	AF 1. Exposició dels fonaments teòrics. AF 2. Anàlisi de conflictes ètics a partir de l'anàlisi d'una pel·lícula.	R1. Coneixerà els diferents models teòrics sobre la construcció de la personalitat moral. R2. Identificarà les característiques principals de les ètiques aplicades en un món complex, dinàmic i divers i reflexionarà sobre la responsabilitat moral de les professions.	(veure Pauta d'activitat d'avaluació 1)
C2 Estudiar els processos de construcció dels sistemes ètics, les característiques fonamentals de les ètiques aplicades i la funció i el sentit de l'ètica en la pràctica professional.	AF 1. Exposició dels fonaments teòrics. AF 2. Comparació de respostes a situacions de conflicte ètic, en funció del model teòric de referència. AF 3. Anàlisi de situacions crítiques en els recursos on els estudiants fan les pràctiques.	R2. Identificarà les característiques principals de les ètiques aplicades en un món complex, dinàmic i divers i reflexionarà sobre la responsabilitat moral de les professions. R3. Manifestarà habilitats per gestionar els conflictes de valor en la pràctica professional. R4. Identificarà les fonts de conflictivitat moral i els problemes formals en la gestió de conflictes ètics amb què es troba el professional en la seva activitat.	(veure Pauta d'activitat d'avaluació 1)
C3 Conèixer i utilitzar els instruments existents en la professió per a la gestió de les qüestions ètiques i valoratives.	AF 1. Exposició dels fonaments teòrics. AF 2. Anàlisi de les estratègies de gestió de conflictes en els recursos on els estudiants fan les pràctiques. AF 3. Estudi dels documents professionalitzadors i altres protocols per a la deliberació.		(veure Pauta d'activitat d'avaluació 2)
C4 Analitzar de manera sistemàtica els casos i/o situacions on apareixen conflictes de valor.	AF 1. Exposició dels fonaments teòrics. AF 2. Anàlisi de formes de gestió de conflictes a partir dels casos analitzats en dues pel·lícules. AF 3. Seguiment tutorial dels grups de treball.	R2. Identificarà les característiques principals de les ètiques aplicades en un món complex, dinàmic i divers i reflexionarà sobre la responsabilitat moral de les professions. R3. Manifestarà habilitats per gestionar els conflictes de valor en la pràctica professional.	(veure Pauta d'activitat d'avaluació 2)